

UDK

904:627.2](497.5 Parentij)

904(497.5 Nezakcij)“63”

UDC

ZEMLJOPISNO-POVIJESNI POLOŽAJ LUKA PARENTIJA I NEZAKCIJA

Marin ZANINOVIĆ

Izvorni znanstveni rad

Marin ZANINOVIĆ
Arheološki zavod
Ivana Lučića 3
10001 Zagreb, HR

Primljeno: 19.03.2007.

Odobreno: 21.06.2007.

Jadransko more kao veliki zaljev Sredozemlja uvlači se u središnje europsko kopno, najkraći je pomorski pravac za sjevernu Italiju, Ilirik i Alpe. Istarski poluotok nalazi se na kraju ovoga puta, pa je smještaj njegovih luka i pristaništa bio važan moreplovcima od najstarijih vremena. To je razlog da se uz ovo područje vezuju drevni mitovi o plovidbi Argonauta, Diomedu i Antenoru, koji su ovuda prolazili na putu prema Italiji. Ovuda je prolazio jantarski put, koji je dolazio do ušća Pada, Timava i Soče. Stoga je vrijedno usporediti funkciju istarskih luka i uvala. U tome su smislu posebno zanimljivi, dakako, pored prostranog zaljeva Pule, položaj i značenje Nezakcija - Vižača na istočnoj i Parentija na zapadnoj strani poluotoka. Svaki je od njih imao trajnu ulogu u davnoj povijesti Istre.

KLJUČNE RIJEČI: Parentij, Nezakcij, mitovi, plovni putovi, Rimljani

Istarski poluotok čarobni je trokut kopna uronjen u moru. Ono je određivalo njegovu povijest i život od pradavnih vremena. Brojne luke, uvale i lučice oplemenjuju poluotok. Moreplovcima i putnicima one su pružale dobru i često potrebnu zaštitu od opasnih hirova Eola i Posejdona, koji su često tako učinkoviti u morskim prostranstvima. O histarskim lukama u antici profesor Attilio Degrassi napisao je pionirsku studiju u kojoj je zabilježio ostatke pristaništa u nizu uvala,

kako većih naselja tako i onih s ostacima ladanjskih građevina (*villa rustica*)¹. Većina se tih ostataka i danas nalazi ispod morske površine zbog tisućljetnog tonuća naše obale. Razina mora se u pojedinim dijelovima obale razlikuje od metra i pol do dva. Istra se nalazi u donjem, tj. sjeverozapadnom Jadranu, i to u onom dijelu koji se najdublje uvlači u europsko kopno. Uz te se krajeve vezuju različiti mitovi i mitološke predaje iz davnih vremena². Tuda su plovili Argonauti i došli u Pulu koju su i utemeljili. U te su vode nešto ranije stigli i njihovi progonitelji Kolhidani na čelu s Medejinim bratom Apsirtom. Medeja ga je namamila u zasjedu i tada ga je Jazon ubio, a po drugima ga je ona sama u ludilu raskomadala. Otoci na kojima se to dogodilo nazvani su Apsirtovim otocima. Apolonije Rođanin je zabilježio da su Argonauti pobjegli na otok Elektridu, koji se nalazi pred ušćem rijeke Eridana ili Pada, a po drugima su ti otoci Cres i Lošinj. Kolhidani su se ipak naselili po Apsirtovim otocima i drugdje po ilirskoj obali.

U te je krajeve stigao i Diomed, junak Trojanskog rata koji se u “nostosu”, povratnom putovanju iz Troje u svoj Argos, pod prijetnjom ubojstva, od vlastite žene Egijalije morao skloniti i pobjeći u Apuliju u kojoj je osnovao niz gradova. Druge ga mitološke predaje dovode u Ankonu, kako nam je to zabilježio Pseudo Skilak, u svome “Periplu”(16): “poslije Samničana dolazi narod Umbrijaca i u njihovoj zemlji grad Ankona. Taj narod poštuje Diomeda i od njega je primio dobročinstva i tamo je njegovo svetište”. Prema Pliniju Starijem (N. h., III 120): “ušće Pada se ranije zvalo Eridansko, a prema drugima Spinetsko, po gradu Spini koji je bio tu blizu i moćan, kako se vidi po onome što je povjerio (svojoj) riznici u Delfima, a osnovao ga je Diomed.” On je utemeljio i Adriju, kako je zabilježeno u rječniku “Etymologicum magnum”, koji je kompiliran u prvoj polovici 12. stoljeća gdje pod riječju “Adria” piše: “grad u Etruriji. Pripovijeda se da ga je sagradio Diomed i dao mu ime Etrija, jer kada je došao na to mjesto za nevremena nastala je vedrina (aithria = etria). A drugi su iskvarili to ime i nazvali su taj grad Atrija (Adria)”. Diomedovu prisutnost na ovim područjima bilježi i Strabon (V,1, 8, / 2 - 14): “u najdubljem završetku Jadrana nalazi se Diomedovo svetište vrijedno spomena, a zove se Timav. Ima, naime, luku i prekrasan gaj te sedam vrela riječne vode koja utječe ravno u more širokim i dubokim tokom”. Zatim nastavlja kako Veneti iskazuju čast Diomedu i prinose mu kao žrtvu bijeloga konja,

¹ Degrassi, A., “I porti romani dell’Istria”, AMSI, N.S. 5 (1957):24-81 = (*Scritti vari di antichità*, 2, Roma 1962, 821-870)., Matijašić, R. *Gospodarstvo antičke Istre*, (Pula 1998), 431-435, 291-300. Jurišić, M., *Ancient Shipwrecks of the Adriatic, Maritime transport during the first and second centuries AD*, BAR International Series 828, Oxford, 2000, 52-54.

² Nava, M. L., “Appunti per un controllo con dati archeologici della tradizione mitografica altoadriatica”, *Padusa* 8 (1972): 21-31., Braccesi, L. *Grecità adriatica*. (Bologna, 1977), passim.

a uzgoj konja je bio poznat od davnine kod Veneta. Ovdje je, dakle, Diomedov kult povezan s kultom plodnosti kao što je bio i u Apuliji i pod brdom Garganom na istoimenom poluotoku. Ovaj je heroj po tome, kako su zabilježili stari pisci, bio poštovan i prisutan i na južnom i na sjevernom Jadranu. S našom ga obalom povezuje Diomedov rt - *Promunturium Diomedis* kako ga naziva Plinije Stariji, koji ga povezuje s Hiličkim poluotokom (Plin., N. h., III 141): "Diomedov rt ili kako ga drugi zovu poluotok Hilida, čiji obilazak iznosi 100 tisuća koraka". To je donekle istureni poluotok koji pomalo podsjeća na Istru i čiji je južni rt Ploče nezaštićen otocima te zbog toga izložen valovima snažnoga juga olujne jačine. Tada, kao i danas, taj je dio mora bio prijetnja plovilima, posebice u antici. Pored prolaza Vratnika, između istoimenog rta i otočića Olipa u Elafitima, kao i rta Premantura južno od Pule, to je jedna od najopasnijih dionica istočnoga jadranskoga plovnog puta. U novije vrijeme kod crkvice Sv. Ivana, na vrhu rta Ploče, nađeni su brojni primjerci keramike - od helenističke pa do rimske³. Stari su pomorci, ali i drugi, boravili ovdje, a crkvice ukazuje na kulturni kontinuitet možda i antičkoga svetišta posvećenoga Diomedu. Taj je mit odraz davnih plovidba koje su išle jadranskim obalama, a stari su ih pisci locirali na način koji im je bio dostupan po njihovim spoznajama i arhajskim mitološkim predajama. Tim je tradicijama posvetio svoje, sada već klasično djelo, francuski povjesničar Jean Bérard, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'antiquité*, Paris 1957. (Grčka kolonizacija južne Italije i Sicilije u starini. Povijest i legenda). Objedinivši podatke ranijih autora, Bérard je potanko obradio mitološke tradicije, koje uz postojeću arheološku dokumentaciju, mogu poslužiti i za povijesna tumačenja nekih drevnih zbivanja. Bérard je objedinio i raščlanio mnogo raznih obavijesti i teorija, koristeći i najmanje podatke o pojedinim grčkim herojima i povratnicima iz Trojanskoga rata. Svojim je djelom potaknuo na obradu lokalnih mitoloških legendi i tradicija kod antičkih pisaca⁴ i druge suvremene stručnjake.

Moramo spomenuti da su i naši stariji pisci i humanisti dali svoj prilog tumačenju naših mitova, kao Toma Arhidakon Splitsanin, Vinko Pribojević Hvaranin, Ivan Lučić Trogiranin i drugi. Izdvajamo našeg velikog polihistora i arheologa don Šimu Ljubića, koji je sredinom 19. stoljeća napisao i danas poticajnu raspravu: "Predaje

³ Kirigin, B., Čače, S., "Archaeological Evidence for the Cult of Diomedes in the Adriatic, *Hesperia* 9 (1998): 63-110., Colonna, G., "Pelagosa, Diomede e le rotte dell'Adriatico", *Archeologia classica* 50 (1998): 365-377.

⁴ Katičić, R., "Antenor na Jadranu", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 27 (1988): 5-23.; Braccesi, L., "La Legenda di Antenore da Troia a Padova" (Padova 1984); Terossi, Zanco O. "Diomede greco e Diomede italico", *Rendiconti dell'Accad. Naz. dei Lincei, Classe Scienze Mor. Stor. Filol.*, er. VIII, vol. 20, Roma (1965): 270-282.; Zaninović, M. "Antenore sulla costa orientale adriatica", *Archivio veneto* ser. V, vol. 132, Venezia (1989): 129-131.

jadranske – Historičko kritička istraživanja o obstanku Diomeda ilirskoga”, Književnik, god. 3, Zagreb 1866, str. 496-515. U njoj Ljubić uočava slojevitost mitoloških podataka, te smatra da je predaja sačuvala sjećanje na dva Diomeda od kojih je jedan bio Ilir, a drugi mlađi Grk, koji je prethodio Antenor u plovidbi našom obalom. Time je Ljubić prije gotovo stoljeća i pol anticipirao gledišta i raspravljanja nekih suvremenih autora.

Antenor je bio Trojanac, koji je također zašao u Jadran i prošao njegovom istočnom obalom, pa je morao proći i obalom Histrije i njenim brončanim ili željeznodobnim naseljima. Veliki latinski pjesnik Vergilije svoj spjev “Eneidu” posvetio je upravo tome trojanskom vladaru, koji je nakon dugih borba i peripetija došao u Lacij, te je sa svojim sinom Askanijem ili Julom postao praotac rimske države. Vergilije spominje i Antenora i priča kako je Venera molila svoga oca Jupitera da se smiluje Trojancima (Verg., *Aen.*, I, 242-249):

“Ti Antenora pusti da ahejskoj izbjegne vojsci,
uđe u Ilirski zaljev i u Liburnijsku zemlju
i bez ikakve bijede da prođe uz izvore Timava,
/Illyricos penetrare sinus atque intuma tutus
regna Liburnorum et fontem superare Timavi /
gdjeno iz devet se grla bujica sa zaglušnom bukom
iz brda valja i hučnom ravnicom prekriva vodom.
Dade mu podići grad Patavij i smjestit Trojance (Teukrijce)
narodu nadjeti ime i zidove svuda ukrasit
oružjem trojanskim bojnim, a zatim počivat u miru”.

(Prijevod Bratoljub Klaić)

Tako Vergilije svojim stihovima slavi Antenora i njegov prolazak ilirskim i liburnskim morem. U Servijevu komentaru “Eneide” (oko 400. posl. Kr.) tumače se neke riječi i donose se podaci kako je Antenor sa suprugom Teanom, sa sinovima Helikaonom i Polidamontom te ostalom pratnjom došao u Ilirik. A kad su ga Euganejci i njihov kralj Veles dočekali ratom, Antenor je izišao kao pobjednik i utemeljio grad Patavij. Takav je, naime, odgovor dobio od proroka, da osnuje grad na onome mjestu na kojem strijelama pogodi pticu; tako je prema znaku pogođene ptice (*avis petita*) taj grad nazvan Patavij...

Prema Liviju (I, 1) s Antenorom su došli i Eneti iz Paflagonije, koji su se, došavši na zapad, prozvali Veneti. I drugi su stari pisci na ovaj ili onaj način varirali ove podatke, kojima su okvir dali pjesnik Vergilije i povjesničar Livije,

oba iz Augustova vremena. Ta predanja sežu, međutim, u dublju prošlost, jer Antenora, prema Strabonu, spominje i Sofoklo u svojoj inače izgubljenoj tragediji o Antenoridima. Taj je legendarni motiv Sofoklo preuzeo iz starijih epova, pa po tome Trojanac Antenor ima svoje mjesto u najranijoj grčkoj epici. Strabon inače opisuje i Diomedovo svetište na Timavu, a ta vijest, kako se smatra potječe od Timeja, a Strabon ju je preuzeo od Artemidora.

Za nas je također važna predaja o Antenoru kao osnivaču naše Korkire, danas Korčule⁵. Sačuvana je u jednom srednjovjekovnom rukopisu kasnolatinskog romana "*De bello Troiano*" izvjesnog Kvinta (po nekima Lucija) Septimija Romana, koji je vjerojatno živio u 4. st. posl. Kr. U predgovoru autor tvrdi kako je preveo knjigu s grčkoga i to iz djela što ga je napisao *Dyctis Cretensis genere Cnosso*. Diktis (5, 17) piše kako je Antenor trebao osnovati kraljevstvo u samoj Troji, ali mu nisu dali pa je: "*Ita coactus cum omni patrimonio ab Troia navigat, devenitque ad mare Adriaticum, multas interim gentes barbaras praetervertens, ibique constituit his qui secum navigaverant civitatem appellatam Corcyram Melaenam*" – "Tako je bio prisiljen sa svim svojim imetkom otploviti iz Troje. I došao je na Adrijansko more pošto je proplovio pored mnogih barbarskih naroda. Tamo je s onima koji su s njime plovili osnovao grad koji su nazvali Korkira Melena (Crna Korčula)". Tako je nastala antička predaja o mitskom utemeljenju Korkire Melaine, Crne Korčule, kako su u antici moreplovci prozvali taj otok tamnozeleno boje od gustog grmlja i borova, da bi ga razlikovali od južnog otoka Korkire – Krfa. Ta je mitološka predaja bila znana i poznatom srednjovjekovnom kroničaru Tomi Arhidakonu Splitsaninu (1200. – 1268.). U prvoj knjizi svoje kronike "*Historia Salonitana*" posvećene Dalmaciji, piše: "*Per mare huius provinciae (sc. Dalmatiae) transivit Antenor Troianus, qui suae urbis evadens excidium cum gente Dalmatica proelia multa commisit. Ad ultimum pervenit ad partes Venetiarum. Idem progrediens super horas Padi aedificavit civitatem Patavium.*" – Morem ove pokrajine (tj. Dalmacije) prolazio je Antenor Trojanac, koji je bježeći od propasti svoga grada vodio mnoge bojeve s dalmatinskim narodom. Napokon je stigao u predjele Venecije. Napredujući tako obalama Pada sagradio je grad Patavij⁶. Ovu je tradiciju zabilježio i povjesničar Ivan Lučić (Lucius) u svome djelu "*De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*", Amstelodami 1666., (cap. De Illyrico, 70-75). Stanovnici grada Korčule, u vrijeme našeg razvijenog humanizma i renesanse – sredinom 16. stoljeća, željeli su istaknuti tu svoju klasičnu tradiciju pa su na zidu kule uz more, iznad zapadnog ulaza u grad, postavili latinski natpis:

⁵ Lisičar, P. *Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu* (Skopje 1951), 88-93; Zaninović, M., Nav. dj., (bilj. 4) 130.

⁶ Toma Arhidakon, *Kronika*, prev. V. Rismondo, Split 1960, 11.

“Post Ilii cineres haec moenia condidit olim
Antenor verum ne veterata ruant
Antoni cura sunt integrata Leonis
Reddita et antiqua forma decusq(ue) loco”.

“Nakon spaljene Troje ove je zidove nekoć sagradio Antenor uistinu. Da se ne bi od starosti srušili pobrinuo se Antonio Leone vrativši im starinski oblik i ljepotu”.

Legenda o Antenoru predmet je rasprava i u novije vrijeme. Kod nas je o tome pisao R. Katičić⁷, a u Italiji L. Braccesi. On je toj temi posvetio posebnu knjigu pod naslovom “*La Legenda di Antenore da Troia a Padova* (Signum edizioni, Padova 1984.) u kojoj je obradio legendu s različitih aspekata. Po njemu je u tome mitu važno uočiti tzv. atičku fazu predaja o Antenoru, koja njegovu legendu tumači sa stajališta atičke pomorske ekspanzije te onu sljedeću rimsku koja je vezuje uz romanizaciju te legende, a što se može uočiti još i prije Augustova vremena. Ona se, naime, već tada izrazito pojavljuje i to vjerojatno u svezi s rimskim širenjem prema sjeveru, posebno u Venetiju, te osnivanjem Akvileje 181. pr. Kr. u funkciji rimskoga mostobrana prema Alpama, Noriku i Iliriku. Tako je i pokoravanje Histra i osvajanje Nezakcija 178. - 177. pr. Kr. ulazilo u ovakvo tumačenje davnih zbivanja i smisao, što ga je tim osvajanjima dalo augustovsko razdoblje. Tako je npr. i pjesnik Larg, također iz Augustova vremena, a kojeg spominje samo Ovidije (Pont., 4, 16, 17-18), napisao izgubljeni ep o Antenorovu dolasku u Galiju s ovu stranu Alpa⁸.

Svi su spomenuti mitovi svojim podacima i pomiješanim obavijestima ipak vezani uz određene prostore i mjesta. Oni su, dakle, svojevrsan odraz spoznaja što su ih stari grčki moreplovci dobili od svojih prethodnika Mikenjana, Krećana, Fenićana i drugih. Pomorsko znanje i plovidbe oduvijek su povezivale čitavo Sredozemno more, pa su i naše obale bile dijelom toga. O tome svjedoče i noviji arheološki nalazi koji potvrđuju te davne mitološke predaje. Primjerice, davni europski “Jantarski put” kojim je iz Baltika na Jadran stizao magični jantar starih naroda danas je čvrsta povijesna činjenica. U rujnu 1971. zaslužna talijanska arheologinja Giulia Fogolari otkrila je u Frattesini di Fratta Polesine u području Roviga jantarske izradevine koje su skoro istovjetne srodnim nalazima poznatog “Blaga iz Tirinta”, što ga je 1930. pronašao i objavio njemački arheolog Georg Karo i datirao ih u mikensko razdoblje između 1230. i 1025. pr. Kr. Frattesina je

⁷ Katičić, R., *Nav. dj.*, 5-23.

⁸ Braccesi, L., *Grecità di frontiera, I percorsi occidentali della legenda*; poglavlje: “Antenore, Largo e la fondazione di Padova”, Esedra editrice, Padova (1994), 163-175.

bila važno brončanodobno stanište u kojem su lijevali broncu i izrađivali staklenu pastu te razne roznate tvari. To znači da je u njoj bio povoljni demografski ustroj i društvena slojevitost s dinamičnim gospodarstvom usmjerenim k trgovini i proizvodnji⁹. Nađeni jantar po svome kemijskom svojstvu baltičkoga je podrijetla, a u obrađenoj formi širili su ga upravo Mikenjani. To je potvrdilo i jedinstveno otkriće potonulog brončanodobnog broda kod rta Ulu Burun, istočno od grada Kaša u jugozapadnoj Turskoj 1982. godine¹⁰. To je jedno od važnijih podmorskih otkrića 20. stoljeća, jer je brod bio pun dragocjenog tereta, a i njegova datacija između 1600. do 1300. pr. Kr., u brončano doba, je sama po sebi dovoljno fascinirajuća. Među teretom se nalazilo npr. 200, u ono vrijeme skupocjenih bakrenih šipki s Cipra, težine po 20 kg, zatim kaananske posude, mikenski mač i zlatni pehar, egipatski cilindri datirani hijeroglifima i niz drugih originalnih predmeta, a za našu temu posebno važnih nekoliko komada baltičkoga jantara. Nema sumnje da su takve lađe plovile i našim obalama do Histrije i ušća Pada. Rijeka Soča bila je arheološki važna prometnica, kojom su ta i druge robe stizale na Sredozemlje. Zajedno s područjem ušća Pada i kasnije Akvileje te Histrijom i kvarnerskim otocima tu su bili završeci drevnih pravaca za razmjenu roba i jantara. U stručnoj su literaturi objavljene brojne studije o ovim pitanjima iz kojih izdvajamo one J. Kolenda i A. Mastrocinquea¹¹. Da su mikenske lađe stizale i do ovih krajeva svjedoče najnoviji nalazi mikenske keramike na gradini Monkodonja kod Rovinja, u Škripu na Braču, te, kako se smatra, na Debelom Brdu kod Sarajeva i kod Stoca. Moramo spomenuti i poznati nalaz kretskoga bodeža i naušnica iz područja Antiohije u tumulu u Maloj Grudi kraj Tivta¹². Tih će nalaza biti i više istraživanjem odgovarajućih lokaliteta duž obale i drugdje, u čemu smo takoreći tek na početku.

Parentij - Poreč je kao i Nezakcij imao u tim plovidbama važnu ulogu. Poluotok od oko 500 m dužine i 200 m širine, pružao je stanovnicima i pomorcima

⁹ Negroni Catacchio M., "La problematica dell'ambra nella protostoria italiana", *Padusa* 8 (Rovigo 1970): 3-20.; Eadem, "Le vie dell'ambra nella protostoria italiana", *Antichità altoadriatiche* 9 (Aquileia 1976): 21-57.

¹⁰ Bass, G. F., "Oldest known Shipwreck reveals Splendors of the Bronze Age", *National Geographic Magazine*, vol. 12, no. 6 (December 1987): 692-733.

¹¹ Kolendo, J. "L'ambra e i rapporti tra Cisalpina e regioni centro europee" u: *Topografia dell'Italia antica*, Univ. degli Studi di Padova, Dipart. di Scienze dell'Antichità, (a cura di G. Rosada) 1993, 93.; Mastrocinque, A. "L'ambra e l'Eridano, Studi sulla letteratura e sul commercio dell'ambra in età preromana", *Pubbl. di Storia Antica* vol. 3, Univ. di Trento, Dipart. di Scienze filolog. e stor. (Este 1991): 110; Bluemner, H., "Bernstein" u: *PWRE* 3, Stuttgart 1899, 295-304.

¹² Mihovilić, K. i dr., *Rovinj prije Rima*. Kiel: Oetker-Voges Verlag, 2004, 50; *Vučedol*, Katalog izložbe, Muzejski centar, Zagreb 1986 passim; Parović Pešikan, M., "Najnovija istraživanja u Boki Kotorskoj s posebnim osvrtom na problem ilirskih i predilirskih veza s Egejom", *Materijali 12, Kongres Saveza arheoloških društava Jugoslavije* (1972), Beograd (1976): 76-87, tab. III, 4.

sigurnost. Lađe su nalazile zaštitu od sjevernih i južnih vjetrova. Nije bio problem prebaciti se s jedne na drugu stranu u promjeni vremena. Nalazeći se na sredini zapadne obale Istre, između rijeke Mirne i Linskoga kanala, poluotok je bio prirodno pristanište za plovidbene mogućnosti drevnih galija s veslima i jedrima¹³. Prema Pseudo Skilakovu "*Periplu*" iz zadnje trećine 4. st. pr. Kr., lađi je trebao jedan dan plovidbe uz istarsku obalu. Po tome je Parentij sa svojim poluotokom, izdašnjim vrelima vode u blizini i plodnom zemljom u zaleđu te naseljenošću već u brončano doba i kasnije, bio pogodno mjesto razmjene dobara i trgovine kako za sebe, tako i za svoje zaleđe¹⁴. Nekoliko kilometara jugoistočno od porečkog poluotoka nalaze se poznate gradine Picugi i Sv. Anđel pa možemo pretpostaviti da je upravo porečki poluotok, po svome položaju i pogodnostima, morao biti luka toga gradinskog sustava u kojem su bile glavne dvije spomenute gradine. Picugi sa svojom nekropolom od oko 800 grobova u vremenskom rasponu od srednjeg brončanog doba do rimskoga vremena potvrda su trgovine i razmjene dobara u ovome području¹⁵. Raznolikost arheološkog materijala i njegovo podrijetlo; posude, kovine, jantar i dr. iz Veneta, Etrurije, Umbrije, Apulije i Grčke svjedoče o ovome lokalitetu kao važnoj postaji na prastarom plovnom putu. To što se ta gradinska naselja nalaze nešto podalje od mora i svojih luka u ono je vrijeme bilo gotovo pravilom, što potvrđuju i druga gradinska naselja na našoj obali. Tako je, uostalom, bilo i u povijesno vrijeme, kada su mnoga važna središta podalje od svojih luka. Sjetimo se samo Atene s Pirejem i Rima s Ostijom. Ako je drukčije, onda je to posljedica odgovarajućih zemljopisnih prednosti, otoka ili poluotoka, koji već svojim prirodnim položajem pružaju određenu zaštitu. Primjeri Ortigije u Sirakuzi, Prirova u Issi, Trogira, Stobreča i drugih mjesta. Naše su primorske gradine u pravilu poviše, iznad mora, i udaljene od njega. Tipičan je slučaj našega Lastova, čije je naselje skriveno u otočkoj dolini i na padinama gradinskoga brijega, pa ga se s mora nije uopće vidjelo, a gradinski brijeg sjeverno od naselja nadzirao je morsku pučinu od Apulije i Monte Gargana do Dubrovnika i Splita.

Ostanimo, međutim, u Istri s brojnim primjerima poput Tergesteja, Picuga, Monkodonje, Pule, Nezakcija, Flanone, Albone i drugih bezimernih. Važnost

¹³ Baldini, M. "Parentium - Topografia antica". *Atti, Centro di Ricerche Storiche - Rovigno*, Vol. XXVII (Trieste - Rovigno 1997): 53-212.

¹⁴ Buršić-Matijašić, K., "Brončano doba na gradinskim naseljima Poreštine", *Zbornik Poreštine 2* (Poreč 1987): 33-39; Mihovilić, K., "Poreština u kontekstu željeznog doba Istre i susjednih kulturnih skupina", *Zbornik Poreštine 2* (1987): 41-49.

¹⁵ Gabrovec, S. - Mihovilić, K., "Istarska grupa", u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, V, (Sarajevo 1987.), 293-298; Mihovilić, K., „Reichtum durch Handel in der Hallstattzeit Istriens“, *Südosteuropa-Schriften 17, Prähist. Archäol. in Südeuropa 11*, (München - Berlin 1995): 283-329.

Poreštine i njene naseljenosti u pretpovijesno vrijeme potvrđuju i suvremena arheološka istraživanja¹⁶. Bilo je to bogato poljoprivredno i stočarsko područje s razvijenim pomorskim vezama, koje je po gustoći svoje naseljenosti i važnosti nekropola jedno od značajnijih mjesta na ovom dijelu obale. Prastare prometnice, koje su se slijevale u Poreč i njegovo zaleđe iz čitave Istre i dalje, vide se i na današnjim kartama, jer su ti pravci više-manje ostali isti od davnine. To je lijepo pokazao prerano umrli dragi kolega Ante Šonje koji je i napisao temeljitu studiju o putevima i komunikacijama u prethistoriji i antici Poreštine¹⁷. Objavljena je o 10. obljetnici njegove smrti marom kolega i suradnika R. Matijašića, M. Baldinija, I. Matejčića i drugih. Šonje je pokazao kako je antička rimska *via Flavia* slijedila raniju histarsku prometnicu koju su Rimljani prilagodili svojim potrebama. Iz Poreča je vodila linijom dekumana što se vezivao na cestu koja je bila i glavnom prometnicom prema unutrašnjosti Istre za Pazin, i dalje na istok preko Učke u antičku Liburniju. Na tu su se cestu spajali preostali mjesni putevi. Spomenimo da su tom cestom stizale i prve hrvatske zajednice u seobama u 7. stoljeću, te ona u srednjovjekovnim dokumentima nosi ime *via Slavonica* tj., Hrvatski put¹⁸.

Svoj geostrateški kontinuitet Parentij te njegovo područje održavaju i razvijaju i tijekom antike. Histarska povijest nakon rimskoga osvajanja kao da nema zbivanja, barem što se tiče pisanih vrela. Poluotok je bio temeljito opljačkan, a stanovništvo decimirano, kako to uostalom svjedoči Livije (XLI, 11), kada opisuje opsadu i razaranje Nezakcija, te kaže da su još dva grada zauzeta na juriš i razorena - Mutila i Faveria. Dakako da su sličnu sudbinu doživjela i druga naselja koja su se našla na prodoru legija. Livije opisuje bogat plijen koji je prepušten vojnicima te velik broj ljudi prodanih u ropstvo ili pobijenih. Broj tih ljudi Livije je preuzeo iz konzulskih izvještaja, pa ako je to bilo 10 posto populacije, onda je poluotok bio skoro očišćen. Bili su to postupci svojstveni rimskim osvajanjima, iste susrećemo i u drugim pohodima u našim krajevima protiv Delmata, Japoda, Ardijejaca, Breuka, Desitijata i drugih. Apijan npr. bilježi kako je Oktavijan stanovnike Korkire i Melite (Korčule i Mljeta) poubijao i prodao u ropstvo 34. pr. Kr. "jer su gusarili" (App., *Illyr.*, 16). Isto je bilo i u velikom ilirskom ustanku pod vodstvom Batona od 6. do 9. godine, pa i kasnije, kada su odvođeni mladi ljudi u vojničke postrojbe - kohorte, kao 6000 Delmata 69. god. posl. Kr., kako je zabilježio Tacit (*Hist.*, III, 50).

¹⁶ Batović, Š., "Istarska kultura željeznoga doba", *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru* 26/13 (1987): 5-74. Vidi i literaturu u bilješkama 14 i 15 gore.

¹⁷ Šonje, A., *Putevi i komunikacije u prethistoriji i antici na području Poreštine*. Poreč, 1991; Matijašić, R., *Nav. dj.*, 414-430.

¹⁸ Šonje, A., *Nav. dj.*, 12, 82.

Prema tome, možemo s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da je čitav poluotok nakon toga rimskoga kaznenog pohoda bio temeljito opustošen i sigurno je trebalo dugo vremena dok se zemlja oporavila. Akvileja, snažna i uhodana rimska kolonija, dominirala je čitavim područjem i privlačila životne sokove. U desetljećima nakon osvajanja, od 177. god., Histrija zapravo nije mogla puno toga ponuditi. Možemo pretpostaviti da su manje posade nadzirale i osiguravale mogućnost plovidbe duž histarske obale prema Akvileji¹⁹.

Međutim nije uvijek sve bilo mirno. To potvrđuje i pohod konzula Gaja Sempronija Tuditana 129. god. pr. Kr. koji je krenuo iz Akvileje, nakon što je prije toga savladao Karne i Tauriske, morskim putem duž obale gdje je ratovao protiv Histra i Japoda te stigao do granice Liburnije. Plinije Stariji je zabilježio kako je Tuditan pokorio Histre i na svome kipu napisao da je od Akvileje do Titija (Krke) dvije tisuće stadija (N. h., III 129). To potvrđuje i natpis njemu u čast sačuvan na dva kamena bloka nađena u Akvileji (Inscr. It., 3, no. 90). Nažalost, nije nam poznato što je sve Tuditan obavio. Postojao je spjev pjesnika Hostija, Tuditanova suvremenika i šticienika, koji je opisao njegov histarski rat, ali od toga je ostalo samo nekoliko ulomaka²⁰. Nakon Tuditana nema vijesti iz Histrije.

Pedesetih godina pr. Kr. Cezar je došao u Akvileju. Zakonom "*Lex Vatinia*" iz 59. pr. Kr. Senat mu je dao pored Cisalpinske Galije i upravljanje Ilirikom kao prokonzulu, pa je u njoj boravio 57. i 54. Zasiurno je posjetio i Histriju. Najraniji pulski natpis duumvira Lucija Kasija Longina i Lucija Kalpurnija Pizona, na lučnom kamenu gradskih Herkulovih vrata vezuje ih uz krug Cezarovih pristaša iz senatorskoga staleža. Kasije je bio brat Cezarova ubojice, a Kalpurnije je bio otac njegove posljednje supruge. Iako su ti ugledni duumviri bili angažirani na različitim dužnostima, vrijeme kada su mogli vršiti funkcije u novoosnovanoj koloniji bilo je ono između 46. i 45. pr. Kr. To je, dakle, već bilo u funkciji Cezarove romanizacijske politike na histarskim prostorima. Možemo pretpostaviti da je to vrijeme kada je i Parentij dobio novi status. Kod Plinija je naselje "*oppidum civium Romanorum*" (Plin., N. h., III 129), što po suvremenim mišljenjima pretpostavlja njegov municipalni status, a u vrijeme druge polovice 1. st. pr. Kr. dobio je status rimske kolonije²¹.

¹⁹ Degrassi, A., "Aquileia e l'Istria in età romana", *Studi aquileiesi offerti a G. Brusin*, Aquileia 1953, 51-65. (=Scritti vari di antichità, III, Roma 1962, 951-963); Matijašić, R., *Nav. dj.*, 418-419.

²⁰ Križman, M. *Antička svjedočanstva o Istri*. Pula - Rijeka: 1979., 127-128; Gwyn Morgan, M. "The Roman Use of Stades and the Elogium of C. Sempronius Tuditanus (cos. 129 B. C.)", *Philologus*, 117 (1973): 29-48; Zaninović, M. "Liburnia militaris", *Opuscula archaeologica* 13 (1988): 54-55; Zaninović, M. "Histri i Liburni prema rimskoj ekspanziji", *Diadora* 12 (1990): 47-63.

²¹ Starac, A. *Istra od Epulona do Dioklecijana*. Pula: 2002, 321-326.; Matijašić, R., *Nav. dj.*, 49-51.

Parentij je postao cvatući rimski grad s bogatim zaleđem vinograda i maslinika u novo limitiranom ageru s oko 700 centurija. Imao je forum s odgovarajućim hramom i urbanu strukturu s pravilnim rasporedom stambenih blokova (*insulae*) i ulica. Glavna ulica i danas nosi ime Dekuman, što je jedinstveni kontinuitet. Marino Baldini je u opsežnoj studiji obradio i istražio topografiju ranog parentinskog urbanizma²². Za našu je temu važno njegovo otkriće antičkoga mola na južnoj strani poluotoka, što je obogatilo topografiju antičkog pristaništa i pomorsku važnost Parentija u cjelini. Natpis Tita Abudija Vera, uglednoga građanina iz vrhova rimske države, podprefekta rimske mornarice u Raveni, koji je obnovio gradski hram i pristanišne gatove, krajem 1. ili početkom 2. st. posl. Kr. naden je u supstrukcijama gata, kada su učvrstili taj dio obale u srednjem vijeku, pa su ga iskoristili kao građevinski materijal. Taj je natpis drugi pored jednog ranijeg (*Inscr. It.*, X 2, 3), kojeg je postavio jedan tadašnji uglednik. Pripadnici najviših staleža koji su živjeli ovdje, kao i u drugim histarskim središtima, imali su velike posjede. Parentij je živio životom bogatoga lučkoga grada s isto takvim zaleđem pa je zahvaljujući svome položaju postao središnjom lukom zapadne histarske obale. Dijelove njegova agera posjeduju uglednici bliski caru Augustu, a duž obale se nižu ladanjske vile. Proizvodi se vino, ulje, prerađuje se riba i peče keramika.

Kasna antika i rano kršćanstvo ostavili su jedinstvenu građevinu svoga vremena – Eufrazijevu baziliku s biskupskim dvorom, što također odražava gospodarsko blagostanje i visoku uljudbenu razinu histarskoga ranog kršćanstva. Dio gospodarske osnovice za gradnju bazilike, pored biskupijskih posjeda i darova pojedinaca, bez sumnje čine i visoki prihodi od proizvodnje soli, što je na ovoj obali bilo veoma razvijeno. Važnost proizvodnje i prihoda od soli ne uzima se uvijek u obzir, pa sam u svoje vrijeme napisao raspravu, gdje sam podvukao neke bitne činjenice o tome u našoj antici, pa upućujem na nju²³. Sol je uvijek imala ključnu ulogu u životu ljudskih zajednica, a pogotovo onih koje su se bavile stočarstvom. To je bio slučaj i s velikim dijelovima Istre. Tu je zatim soljenje mesa, pa ribe, pravljenje garuma, što je u antici na obalama bilo posvemašnja stvar. Jedna od najvažnijih kultura stare Europe željeznoga doba u Hallstattu, svoje je bogatstvo stekla na rudniku soli i imala brojne veze s Italijom. Rimljani su na čelu s kraljem Ankom Marcijem, također već u 6. st. pr. Kr., vodili borbe s Etruščanima iz grada Veja za solane oko Ostije na ušću Tibera, kako nam je to zabilježio Livije (*Liv.*, I, 33; II, 9; XXIX, 37), a prema Plutarhu (*Plut.*, *Rom.*, 25) te su solane postojale već

²² Baldini, M. *Nav. dj.*, passim.

²³ Zaninović, M., "Sol u antici naše obale", u: *Zbornik radova posvećenih A. Bencu*, Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti B i H, knj. 95, Sarajevo 1991, 255-264.

u Romulovo vrijeme. Sol je Tiberom dolazila ispod Aventina do mjesta koje se i danas naziva *Salara vecchia*. Ondje je bio početak jedne od ključnih prometnica stare Italije, tzv. *via Salaria* – Solarski put. Gradska vrata u Aurelijanovim zidovima iz kojih je cesta počinjala zvala su se *Porta Salaria*. Cesta je prolazila kroza zemlju Sabinjana na Jadransko more u *castrum Truentinum*. Sjeveroistočno od Rima, u području gdje se nalazilo granično mjesto između Lacija, Etrurije i Sabinjana, kuda je prolazila *via Salaria*, nalazio se drevni hram božice Feronije. Upravo su tu Rimljani donosili na prodaju sol, žito i stoku. Rimski naziv za vojničku plaću bio je *salarium argentum*, što je i danas sačuvano u engleskom jeziku u riječi “salary”. Sličnost naziva za sol imamo u nizu indoeuropskih jezika: grčki *hals*, lat. *sal*, gotski *salt*, slav. *sol*, irski *salana* itd., što kao i drugi brojni zajednički poljoprivredni i drugi termini pokazuje na njihovo davno zajedništvo.

Borbe za slane izvore zabilježene su i kod Ilira, i to između Ardijejaca i Autarijata. Takve zapise nalazimo kod Strabona (VII, 5, 11) i u Pseudo Aristotelovom spisu “*De mirabilibus auscultationibus*” (138), a zanimljivo je da se njihovi podaci podudaraju. Obojica spominju brdo iz kojeg izbija vrelo slane vode, koje kad odstoji daje odličnu sol za stoku i zato je mnogo koriste, jer kako kaže Pseudo Aristotel, stoku hrane solju dva puta godišnje, a ako to ne učine, uginu im skoro sva stoka. Strabon piše kako su često kršili dogovor o zajedničkom korištenju slanoga vrela, pa su se sukobljavali. I ti podaci potvrđuju važnost soli za stanovnike starog Ilirika. To se vrelo smješta kod “Slanih vrela” blizu Orahovice, 2 km nizvodno od Konjica, gdje se nalazi i značajno gradinsko naselje, koje je zasigurno koristilo prednost posjedovanja vrela. I u Hrvatskoj na više mjesta nalazimo slana vrela. A na brojnim mjestima duž naše obale koristili su prirodne i umjetno ograđene solane, počevši od Milja, Kopra i Pirana pa dalje sve do Albanije. Neke su solane nestale pod morem, a neke su bile isušene. Tako je npr. biskup Oton na močvarama luke u Vrsaru bio izgradio solane 1278. godine, koje su kasnije napuštene. Gotovo svaka rimska vila imala je svoju veću ili manju solanu, a u Istri te na našoj obali i otocima, vile su postojale u brojnim uvalama. Za našu je temu važan izvor podataka darovnica biskupa Eufrazija, kojom 24. ožujka 534. daruje, pored ostaloga, svojim kanonicima trećinu prihoda iz solana na Brijunima, koje su prema tome bile u vlasništvu parentinske biskupije²⁴: “*Volumus etiam ut ipsi canonici habeant partem tertiam de salinis, quas habemus in insula, quae vocatur Brivona*”. Također im daje

²⁴ Kandler, P., *Codice diplomatico istriano*, n. 20, anno 543, p. 56; Benussi, B., “Privilegio Eufrasiano”, *AMSI*, 8 (1892): 49-86; Zjačić, M., “Posjedovni odnosi porečke crkve od VI-XVI stoljeća”, *Jadranski zbornik*, 8 (1973): 33-38, 50.

trećinu ulova kod Sv. Maura u Limskom kanalu te trećinu prihoda od mlinova kod mjesta Gradule. Prema P. Kandleru biskupija je imala u posjedu solane sve do sredine 19. stoljeća. Prema tome, važan dio prihoda parentinske zajednice davale su solane. Poznato je da je Dubrovačka Republika npr. 1538., imala najveći dio prihoda iz poznatih stonskih solana, čak do 80%, a preostalih 20% činili su trgovina, pomorstvo i poljoprivreda. Sol je bila važan izvozni artikal u unutrašnjost, pa su poznati srednjovjekovni "solarski putovi" bili u Bosni. To znači da se u prekrasnoj porečkoj bazilici ugradio i dio prihoda biskupskih solana. Kandlerov diplomatski zbornik bilježi druge solane u ranom srednjem vijeku i raspoređivanje njihovih prihoda. To je, međutim, sve više-manje bio kontinuitet iz antike. Toponim Soline nalazimo na brojnim mjestima duž naše obale. Prema pismenom priopćenju kolege M. Baldinija, dvije su solane postojale oko rta Busuja, koje se spominju u vrelima i na kartama kao Male i Vele Saline. Solane su bile i kod Rovinja (Val Saline), kod Novigrada (Mujel). Toponim Saline nalazi se južno od Vrsara, u produžetku zaljeva, a danas je tamo autobusna stanica. U uvali Mulandrija također su bile antičke solane. Iz ovih toponima i drugih dokumenata vidimo kako je sol imala važnu ulogu u gospodarstvu antičke i kasnije Istre, pa tako i Parentija. Solane su zasigurno bile i u prostranom Pulskom zaljevu, kao što ih je bilo i prema jugu, na obali i Rabu, Pagu, Ninu i dalje. Nije bez razloga da se i ranokršćanske crkve nalaze tamo gdje su bile i solane. Spomenimo samo Novalju na Pagu, čija ranokršćanska bazilika ima najširu apsidu na našoj obali, zatim Salonu s velikim solanama na Dujmovači, južno od grada, pa Ston s četiri ranokršćanske crkve i dr.

Ono što je Parentij bio na zapadnoj obali Histrije, na njenoj istočnoj je bio Nezakcij. Tu je i zaljev Raše, no on je više usmjeren prema području Liburnije, čija se granica nalazi upravo na Arsiji - Raši. Ovdje su zatim i lijepe uvale kod Ližnjana, pa Medulinski i jedinstveni Pulski zaljev. Međutim, uvala Budava ima svoj specifičan položaj upravo po tome što se na kraju njena klanca, oko pola sata hoda od mora, na izbočenom brijegu, koji se naslanja na prostranu ravnicu crvene Istre, nalazio slavni Nezakcij, jedno od ključnih središta stare Histrije. To sam već ustvrdio, pa ovdje i ponavljam, za to su postojali temeljni prometni i maritimni razlozi, jer se ova uvala uvlači u kopno skoro 2,5 km, pa je bila idealno sklonište i luka za lađe i ona je od Nezakcija učinila važno lučko naselje. To što je gradina bila malo dalje od mora bilo je iz razloga sigurnosti, ali opet dovoljno blizu da je stvarno bila i lučko pomorsko naselje od pamtivijeka. Ovu činjenicu i ovdje podvlačim, jer upravo ona objašnjava i određuje povijesno i arheološko značenje i važnost Nezakcija. To se još uvijek dovoljno ne naglašava i spominje, a o tome

svjedoči cjelokupna arheološka ostavština ovoga grada, jedinstvenoga u Istriji i na čitavoj našoj obali²⁵.

Uvala Budava, nezakcijska luka, svojevrsan je prirodni završetak pomorskoga puta duž istočne jadranske obale. Lađa, koja je stigla dovde, našla je sigurnost i zaklon. Olujno jugo i bura, vjetrovi koji su ovdje dobrim dijelom godine svakodnevni, u toj uvali nisu mogli ugroziti pristigle lađe. Ovdje su čekali da vjetrovi prestanu te bi nastavili plovidbu oko južnog rta Istre, koji je tada zasigurno, kao uostalom i danas, bila jedna od opasnijih plovnih točaka na našoj obali. Opasnost hirovita vremena na Jadranu zabilježio je poetski Pseudo Skimno u prvoj polovici 2. st. pr. Kr. u svojoj “*Periegezi*” (stihovi 375–385): “Kažu da oko Adrijskog zaljeva živi mnoštvo barbara sve uokolo... A zrak je nad njima drugačiji od crnomorskoga, mijenja se iznad njihove zemlje iako su Crnom moru blizu; nije, naime, snjegovit niti suviše hladan, već ostaje stalno posvema vlažan. No žestok je i prevrtljivo se mijenja ponajviše ljeti, kad njime šibaju munje, udaraju gromovi i kad bjesne vihuri”²⁶. Nagle izmjene vjetrova u kratkim vremenskim razmacima, i usred ljeta, poznate su svakome stanovniku i posjetitelju naše obale. U takvim promjenama često stradaju i iskusni pomorci danas, a u antici pogotovo. O tome, uostalom, svjedoče toliki ostaci antičkih brodoloma pod morem, oko sjevernih otoka i drugdje. Poznato je i pismo svetog Jeronima Dalmatinca u kojem poručuje svome zncancu, slijepome putniku Kastruciju, koji je bio doplovio do luke Navalie kod Cisse (Novalja na Pagu), da mu se bolje vratiti kući u Panoniju negoli prebroditi Jonsko more na putu za Betlehem u Palestini²⁷.

Plovni put uz Elektride, tj. Cres i Osor, usko je povezan s pristajanjem u Budavi. Ako lađa ide iz Cresa (*Crexa*) prema jugu Istre, tada je Budava izravni završetak toga istočnoga puta i prirodno pristanište. To još više vrijedi za plovni pravac s juga i jugoistoka tj. iz Osora (*Apsorus*). Dovoljan je pogled na kartu i bit će nam jasna logika ovoga plovnoga puta, koji svaku lađu s vjetrom juga ili šiloka vodi od Osora točno u pravcu Budave, odnosno Nezakcija. Otočić Zeče i hrid Galijola, južno od Osora, također su prometni orijentiri koji su pratili smjer zadnje faze plovidbe do sigurne luke Nezakcija. Spomenimo da je uvala Budava za trajanja

²⁵ Zaninović, M. “Apsorus, Crexa e Nesactium/Bado sulla rotta marittima adriatica”, *Quaderni di archeologia del Veneto* 10 (1994): 179–188; Zaninović, M., “La costa dalmata e la *Decima regio*”, u: *La Venetia nell’area padano-danubiana, le vie di comunicazione* (Padova: Cedam editr. 1990), 184–195; Zaninović, M.. “Apsorus i Crexa na jadranskom putu”, *Senjski zbornik* 32 (2005): 5–24.

²⁶ O hidrometeorološkoj slici Jadrana i ovim podacima Pseudo Skimna i drugih autora: Kozličić, M. *Historska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*. Split: Književni krug, 1992, 155–165 i passim.

²⁷ Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri operum tomus primus, Studio ac labore domini Valerissii Veronensis, Veronae 1834, Epistola LXVIII, ad Castrutium, ad 397, p. p. 406–410.

komunističke vladavine od 1945. do 1990. bila trajno pod nadzorom „jugovojske“ i zabranjena za civile, što potvrđuje njen određeni strateški značaj koji je oduvijek imala. To je, međutim, onemogućavalo arheološke zahvate, pa je tek naše vrijeme otvorilo te mogućnosti. Ostatke rimskih lučkih uređaja zabilježio je tridesetih godina prošloga stoljeća A. Degrassi²⁸. I ovdje je stanje izmijenjeno za onoliko koliko je obalska linija odonda utonula.

Arheološka istraživanja i nalazi u Nezakciju otkrili su povijest jednog važnog i bogatog središta već od brončanoga doba. Brojni su stručnjaci dali svoje vrijedne priloge tim istraživanjima: Amoroso, Puschi, Bačić, Mladin, Girardi Jurkić, Mihovilić, Matijašić, Džin i drugi. Otkrivene su nekropole od bronce pa dalje, rimski kapitolij s protopovijesnim ukopima u njegovim temeljima. Tu su i jedinstvene skulpture, vjerojatno iz središnjeg svetišta starih Histra, koje su Rimljani kao i sve drugo temeljito razorili. Tu su i poznate ploče sa spiralama, koje nas podsjećaju na slične ploče iz grobnoga kruga A iza Lavljih vrata u Miken, pa moramo pomišljati i o nekim mikenskim retencijama. Mikensku prisutnost u Istri potvrdio je nalaz njihove keramike na gradini Monkodonja kraj Rovinja. A tih nalaza mora biti i više, što je pitanje budućih istraživanja. Prema tome ako ustvrdimo da su i mikenske lađe mogle zalaziti u sigurnu luku Nezakcija, to činimo na osnovi mitoloških tradicija, jantarskoga puta i ovih najnovijih otkrića. Ako je bilo potrebno, teret se iz Nezakcija mogao prebaciti tovarnim životinjama kopnenim putem na zapadnu obalu u Parentij, Polu ili drugdje, ako je to diktiralo duže vjetrovito vrijeme.

Arheološki nalazi pokazuju Nezakciju kao središte koje je koristilo prednosti svoga pomorskoga i kopnenog položaja. To se posebno vidi po nalazima iz grobova u temeljima kapitolija, što ih je objavila K. Mihovilić²⁹. Više stotina ulomaka keramike, metalnih predmeta, kostiju, datiraju se u kronološkom rasponu od 9./8. do 4. st. pr. Kr. Pored domaće keramike, nađeni su ulomci brojnih posuda za piće podrijetlom iz Apulije, Daunije, Picenuma, Spine i dr. Sve su to, dakle, dovozile lađe. Posebno je zanimljiv nalaz ulomka brončane situle iz oko 500. g. pr. Kr. s prikazom pomorske bitke. Istaknuti pokojnik u čijem je grobu bilo ovo

²⁸ Degrassi, A., "I porti romani dell'Istria", *AMSI*, N.S. 5 (1957): 163-164 = (*Scritti vari...*, II, 864-865). Na rimske lučke ostatke u Budavi upozorio je i A. Gnirs, "Römische Wasserversorgungsanlagen im südlichen Istrien", *Jahresbericht der k.u.k. Marine-Unterrealschule in Pola*, (1901): 5-29; za mijene obalske linije u Istri od razdoblja antike: Kozličić, M. "Antička obalna linija Istre u svjetlu hidroarheoloških istraživanja", *Izdanja Hrvatskoga arheološkoga društva* 11/1 (1987): 135-165.

²⁹ Mihovilić, K., *Nezakcij - nalaz grobnice 1981. godine* (Monografije i katalozi - Arheološki muzej Istre, 6), Pula: 1996, 45-49; Mihovilić, K., *Nesactium* (Monografije i katalozi 11- Arheološki muzej Istre), Pula: 2001, 112-116.

bogatstvo priloga, želio je, valjda, ili on ili njegovi potomci, naglasiti njegove veze s morem ili možda njegovu smrt u nekoj pomorskoj bitci ili nesreći. Sedamdesetih je godina dvadesetog stoljeća Gudrun Ahlberg temeljito obradila prikaze pomorskih bitaka na geometrijskim i drugim atičkim posudama iz 8. st. pr. Kr. s nekropole u Dipilonu i drugih nalazišta u Ateni, Atici i na otocima³⁰. Staro je, naime, pitanje treba li u ovim prikazima vidjeti općenite generičke prikaze bitaka ili stvarne pomorske sukobe. G. Ahlberg je u svojoj temeljitoj raščlambi prikazala povijesne, geopolitičke i strateške okvire u kojima su ove slikarije na vazama nastajale. To su široki prostori zbivanja od Grčke i Italije do Sirije, Fenicije i Egipta. Ona je uvjerljivo dokazala povijesnost ovih prizora i njihovu uvjetovanost zbivanjima jednoga burnoga povijesnoga razdoblja. Stoga možemo pretpostaviti da i situla iz Nezakcija ima neki takav povijesni okvir, kao što je to slučaj sa stelama iz Novilare. Histri, Liburni i drugi njihovi ilirski sunarodnjaci bili su tijekom povijesti sudionici mnogih sukoba i pohoda, bilo gusarskih i onih drugih. Takvu je epizodu zabilježio Livije (X, 2, 4) za 4. st. pr. Kr. ali na tragu mnogo ranijih tradicija. Nezakcij i njegova zaštićena uvala u današnjoj Budavi bili su dobro smješteni za nadzor plovidbe u ovim predjelima i šire, kao što su uspješno koristili svoj položaj za trgovinu i sve ostalo što je pomorski promet donosio³¹. Slično su, uostalom, postupala i druga važnija pomorska središta duž naše obale od Apsora i Crexe do Narone i Rhizona.

Položaj Nezakcija uvjetovao je da se život ondje nastavi i nakon razaranja i osvajanja 177. g., makar reducirano, jer more i promet obnavljaju život. Cezarijanska politika osnivanja kolonije u Poli i drugih poteza romanizacije, što je nastavio i Oktavijan August sa svojom uspostavljenom *pax Romana*, gradnjom cesta i konačnim smirivanjem Ilirika od 6 do 9. god. posl. Kr., ponovno je još jače oživjela lučku i prometnu važnost Nezakcija na istočnojadranskom plovnom putu od juga prema sjeveru. Nesumnjivo da upravo to objašnjava neuobičajenu činjenicu da je u jednome trenutku slijedom svoga razvitka i životnih potreba, Nezakcij postao municipij, vjerojatno već za Augusta, čemu bi u prilog govorile i gradnje forumskoga kapitolija. Rimska praktičnost naprosto je pravno sankcionirala jednu životnu potrebu koja je nastala iz lučkoga i trgovačkoga prometa koji se ondje odvijao. Nije se moglo za svaku situaciju koja je bila problem ići u 10 km udaljenu Polu, pa je ova gradska autonomija to rješavala. Kod Plinija je Nezakcij *oppidum*, što znači naselje s čvrstim

³⁰ Ahlberg, G. *Fighting on Land and Sea in Greek Geometric Art* (Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen, Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae, Series I 4°, vol. 16, Stockholm 1971), posebno poglavlje: 3 - The Historical Background, 66-70 te Bibliografija, 111-113.

³¹ Zaninović, M., *Nav. dj.* u bilješci 25.

zidovima (Plin., N. h., III 129). Dva latinska natpisa iz grada potvrđuju njegovu municipalnu autonomiju³². Jedan je iz vremena cara Antonina Pija (147-161.) (Inscr. It. X/1, 671), a drugi za cara Gordijana (238-234.) (Inscr. It. X/1, 672). Godine 2005. pronađen je i treći natpis, koji također spominje tu municipalnu konstituciju i to u području foruma. Ta bi, dakle, specifična pravna situacija bila rezultat živoga prometa ljudi i roba, što ih je pomorski plovni put istočnim Jadranom dovodio u njihovu zaštićenu luku. Nezakcij je tijekom čitave svoje povijesti bio i lučki grad, i to je bitno utjecalo na njegov tisućljetni položaj i razvitak, o čemu svjedoče toliki prvorazredni arheološki spomenici. Ako pak uzmemo u obzir dimenzije toga lokaliteta, onda su istraživanja takoreći tek na početku. O tome, uostalom, svjedoče i najnovija otkrića, jer kadgod se zadre dublje u tlo, a gdje su gradinske padine, nailazi se na arheološke ostatke. Stoga arheologe ovdje čekaju još godine posla.

Svoju je ulogu Nezakcij nastavio i u kasnoj antici, pa sve do njegove propasti. Njegove dvojne ranokršćanske bazilike pokazuju jakost nove religije i nema sumnje da je Nezakcij bio važna luka, kada su putnici za Svetu Zemlju polazili tamo iz Akvileje i vraćali se natrag³³. Tim je putem zasigurno otplovio i sv. Jeronim, kao i njegovi znanci koje spominje u svojim pismima.

Nezakcij se nalazio u svojevrsnom središtu između Cresa, Osora, Albone i Flanone te zaljeva Arsije i Pole. Arheologija dokazuje da je preko njegove luke i naselja prolazio živi trgovački promet u svim vremenima. Vremenska povijesna cezura od razaranja do Cezarova dolaska, nije mogla zaustaviti njegovu prometnu pomorsko-lučku funkciju što se ponovno razvila u jednoj novoj povijesnoj situaciji, koja je pogodovala toj staroj naseobini. To je, uostalom, slučaj i s drugim naseljima koja su Rimljani razorili, ali ih je njihov prirodni položaj opet oživio u nekom povoljnom povijesnom trenutku. Slučaj Kartage je možda najizrazitiji takav primjer u rimskoj povijesti, ako je dopuštena neka usporedba.

I Parentij i Nezakcij dva su znamenita lučka naselja plemenite Istre s dugim povijesnim razvitkom. Parentij živi i danas, a Nezakcij svoju ulogu završava ranim srednjim vijekom. To je, međutim, dobro za arheologiju, čiji su stručnjaci ovdje otkrili tolike spomenike europske vrijednosti. U vjeri da ovo tlo još krije mnogo neotkrivenog, možemo poželjeti i sadašnjim i budućim istraživačima da ostvare svoja očekivanja u jednome teškome, odgovornom, ali i najplemenitijem poslu ljudske znatiželje, traganja za našim korijenima.

³² Starac, A., *Nav. dj. u bilj.* 21.

³³ Šonje, A., *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri.* (Rijeka 1981): 16-17; Zaninović M., "Ranokršćanske crkve kao postaje plovnooga puta duž istočnoga Jadrana", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 86 (1994): 125-146.

LITERATURA

- AHLBERG, GUDRUN. Fighting on Land and Sea in Greek Geometric Art (Skrifter Utgvina av svenska Institutet i Athen, *Acta Instituti Athenienses Regni Sueciae, ser. I. 4°, vol. 16*). Stockholm, 1971.
- BALDINI, MARINO. "Parentium - Topografia antica". *Atti, Centro di Ricerche Storiche - Rovigno*, Vol. XXVII (Trieste - Rovigno 1997): 53-212.
- BASS, GEORGE F. "Oldest known Shipwreck Reveals Splendors of the Bronze Age." *National Geographic Magazine*, vol. 16, no. 6 (December 1987): 692-733.
- BATOVIĆ, ŠIME. "Istarska kultura željeznog doba." *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 26/13 (1987): 5-74.
- BENUSSI, BERNARDO. "Privilegio Eufrasiano." *Atti e Memorie della Società istriana di Archeologia e Storia Patria* 8 (1892): 49-86.
- BRACCESI, LORENZO. *Grecità adriatica*. Bologna: Patron, 1977.
- BRACCESI, LORENZO. *La leggenda di Antenore da Troia a Padova*. Padova, 1984.
- BRACCESI, LORENZO. *Grecità di frontiera*. Padova: Esedra editrice, 1994.
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, KLARA. "Brončano doba na gradinskim naseljima Poreštine." *Zbornik Poreštine* 2 (1987): 33-39.
- COLONNA, G. "Pelagosa, Diomede e le rotte dell'Adriatico." *Archeologia classica* 50 (1998): 363-378.
- DEGRASSI, ATTILIO. "I porti romani dell'Istria." *Atti e Memorie della Società Istriana di archeologia e Storia Patria*, N. s. 5 (1957): 24-81 = (*Scritti vari di antichità*, 2, Roma 1962, 821-870).
- DEGRASSI, ATTILIO. "Aquileia e l'Istria in età romana." *Studi aquileiesi offerti a G. Brusin* (1953): 51-65 = (*Scritti vari di antichità*, 3, Roma 1962, 951-963).
- GABROVEC, STANE - MIHOVILIĆ, KRISTINA. "Istarska grupa." u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja, sv. V*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti B i H, 1987.
- JURIŠIĆ, MARIO. *Ancient Shipwrecks of the Adriatic, Maritime Transport during the first and second centuries AD* (BAR International Series 828). Oxford: Archaeopress, 2000.
- KANDLER, PIETRO. *Codice diplomatico Istriano*.
- KATIČIĆ, RADOŠLAV. "Antenor na Jadranu." *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 27 (1988): 5-23.
- KIRIGIN, BRANKO - ČAČE, SLOBODAN. "Archaeological Evidence for the Cult of Diomedes in the Adriatic." *Hesperia* 9 (1998): 63-110.
- KOLENDO, JERZY. *L'ambra e i rapporti tra Cisalpina e regioni centroeuropee*. Padova: Università degli Studi di Padova, Dipartimento di Scienze dell'Antichità, 1993.
- KRIŽMAN, MATE. *Antička svjedočanstva o Istri*. Pula - Rijeka: Čakavski sabor - Otokar Keršovani, 1979.

- LISIČAR, PETAR. *Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*. Skopje: Filozofski fakultet na Univerzitetot, 1951.
- MASTROCINQUE, A. *L'ambra e l'Eridano. Studi sulla letteratura e sul commercio dell'ambra in età preromana* (Pubbl. di Storia antica vol. 3). Este: Università di Trento, Dipartimento di Scienze filolog. e stor., 1991.
- MATIJAŠIĆ, ROBERT. *Gospodarstvo antičke Istre*. Pula: Zavičajna naklada "Žakan Juri", 1998.
- MIHOVILIĆ, KRISTINA. "Poreština u kontekstu željeznog doba Istre i susjednih kulturnih skupina." *Zbornik Poreštine 2* (1987): 33-39.
- MIHOVILIĆ, KRISTINA. *Nezakij: nalaz grobnice 1981*. (Monografije i katalogi 6). Pula: Arheološki muzej Istre, 1996.
- MIHOVILIĆ, KRISTINA. *Nezakij: prapovijesni nalazi 1900.-1953*. (Monografije i katalogi 11). Pula: Arheološki muzej Istre, 2001.
- MIHOVILIĆ, KRISTINA i dr. *Rovinj prije Rima*. Kiel: Oetker - Voges Verlag, 2004.
- MIHOVILIĆ, KRISTINA. "Reichtum durch Handel in der Handel in der Hallstattzeit Istriens." *Südosteuropa-Schriften 17; Prähistorische Archäologie in Südeuropa 11*, 283-329.
- MORGAN, GWYN M. "The Roman Use of Stades and the Elogium of C. Sempronius Tuditanus (cos. 129 B.C.)." *Philologus 117* (1973): 29-48.
- NAVA, MARIA LUISA. "Appunti per un controllo con dati archeologici della tradizione mitografica altoadriatica." *Padusa 8* (1972):21-31.
- NEGRONI CATAACCHIO, NUCCIA. "La problematica dell'ambra nella protostoria italiana." *Padusa 8* (1970): 3-20.
- NEGRONI CATAACCHIO, NUCCIA. "Le vie dell'ambra nella protostoria italiana." *Antichità altoadriatiche 9* (1976): 21-57.
- PAROVIĆ PEŠIKAN, MAJA. "Najnovija istraživanja u Boki Kotorskoj s posebnim osvrtom na problem ilirskih i predilirskih veza s Egejom." *Materijali (Kongres Saveza arheoloških društava Jugoslavije, Zadar 1972.) 12* (1976): 76-87.
- STARAC, ALKA. *Istra od Epulona do Dioklecijana*. Pula: Zavičajna naklada "Žakan Juri", 2002.
- ŠONJE, ANTE. *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1981.
- ŠONJE, ANTE. *Putevi i komunikacije u prethistoriji i antici na području Poreštine*. Poreč - Pazin: Fond za kulturu općine - "Juraj Dobrila", 1991.
- TEROSSO ZANCO, O. "Diomede greco e Diomede italico." *Rendiconti della Accademia Nazionale dei Lincei, Classe Scienze Mor. Stor. Filolog.*, ser. VIII, vol. 20 (1965): 270-282.
- TOMA ARHIĐAKON. *Kronika*, prev. V. Rismondo. Split: Muzej grada Splita, 1960.
- VUČEDOL, katalog izložbe. Zagreb: Muzejski centar, 1986.

- ZANINOVIĆ, MARIN. "Antenore sulla costa orientale adriatica." *Archivio veneto* ser. V, vol. 132 (1989): 129-131.
- ZANINOVIĆ, MARIN. "Histri i Liburni prema rimskoj ekspanziji." *Diadora, Glasilo Arheološkog muzeja u Zadru* 12 (1990): 47-63.
- ZANINOVIĆ, MARIN. "La costa dalmata e la decima regio." u: *La Venetia nell'area padano-danubiana, le vie di comunicazione*. Padova: Cedam editr., 1990, 184-195.
- ZANINOVIĆ, MARIN. "Sol u antici naše obale" u: *Zbornik radova posvećenih A. Bencu, Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti BiH*, knj. 95, Sarajevo: ANU B i H, 1991.
- ZANINOVIĆ, MARIN. "Apsorus, Crexa e Nesactium/Bado sulla rotta marittima adriatica." *Quaderni di Archeologia del Veneto* 10 (1994): 179-188.
- ZANINOVIĆ, MARIN. "Ranokršćanske crkve kao postaje plovnoa puta duž istočnoga Jadrana." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 86 (1994): 125-146.
- ZANINOVIĆ, MARIN. "Apsorus i Crexa na jadranskom putu." *Senjski zbornik* 32 (2005): 5-24.
- ZJAČIĆ, MIRKO. "Posjedovni odnosi porečke crkve od VI-XVI stoljeća." *Jadranski zbornik* 8 (1973): 33-104.

SAŽETAK

ZEMLJOPISNO-POVIJESNI POLOŽAJ LUKA PARENTIJA I NEZAKCIJA

Marin ZANINović

I Parentij i Nezakcij ključna su naselja histarskoga poluotoka. Naravno, uključivši i Polu. Međutim, geostrateški položaj Parentija na zapadnoj te Nezakcija na istočnoj obali bio je specifičan već u prethistoriji. Njihov gradinski karakter to potvrđuje. Oba su naselja imala važnu ulogu u plovidbi od ranih vremena, jer su bile važne točke na istočnome jadranskome plovnom putu. Nezakcij, odnosno njegova luka Budava je bila luka predaha za lađe koje su se ondje zaustavljale u prirodnom skloništu od svih vjetrova. To je bilo uzrokom da je Nezakcij u svome razvitku imao dodire s udaljenim krajevima od Italije do Grčke, o čemu svjedoče arheološki nalazi. Činjenica da su ga Rimljani razorili 177. god. pr. Kr. nije mogla spriječiti njegov ponovni prirodni razvitak u istoj funkciji. Opet je bio jedna od završnih luka istočnoga jadranskoga puta. To je, po svemu sudeći, bio i glavnim razlogom što je naselje dobilo status rimskoga municipija, iako se praktički nalazilo u ageru kolonije Pole. Praktični Rimljani time su omogućili brodscome prometu i brodarima rješavanje praktičnih pitanja u samom Nezakciju te ih riješili odlazaka u 10 km udaljenu Polu. Tu je ulogu ovo lučko naselje zadržalo do kraja antike.

Parentij i njegov poluotok bili su važno pristanište zapadne istarske obale; i oni su pružali zaštitu od sjevernih i južnih vjetrova. Stanovnici gradina Picugi i Sv. Anđel imali su svoju luku. Urbanizacija Histrije, od Cezara nadalje, dala je Parentiju status rimske kolonije. Njegovu lučku važnost pokazuju i natpisi Tita Abudija Vera, visokog časnika ravenatske flote koji je gradu poklonio obnovljene hramove i lučke gatove u 1. st. posl. Kr. U svome je razvitku Parentij koristio i solane. Biskup Eufrazije darovao je svojim kanonicima trećinu prihoda iz solana na Brijunima 534. g., a dio tih prihoda korišten je i za izgradnju slavne porečke bazilike. Solane su imale i brojne *villae* duž obale. Put soli je vodio i u unutrašnjost histarskim stočarima i poljoprivrednicima.

Sličnosti prirodnoga lučkoga položaja i strateških funkcija na svoj način povezuju prošlost tih dvaju starih i slavni naselja Histrije.

SUMMARY

GEOGRAPHICAL AND HISTORICAL POSITIONS OF THE PORTS OF PARENTIUM AND NESACTIUM

Marin ZANINOVIĆ

Parentium and Nesactium, as well as Pola, were the key settlements on the Histrian peninsula. However, the particular geo-strategic positions of Parentium on the west coast of Istria and Nesactium on the east coast were specific in the pre-historic period, which is confirmed by the hill-fort nature of both settlements. From the earliest times, both settlements played important roles in navigation, figuring as important spots on the East Adriatic navigation route. Nesactium, with its Budava Cove, was used as a resting place for ships that would enter the cove looking for natural shelter from the winds. As a consequence, Nesactium, as it developed, had contacts with remote regions, from Italy to Greece, which is testified by archaeological finds. The fact that the Romans destroyed Nesactium in the year 177 BC could not prevent the natural re-development of this settlement in its original role, that is, as one of the final ports on the East Adriatic navigation route. By all indications, this was the main reason the settlement acquired the status of a Roman *municipium*, even though it was practically located in the *ager* of the colony of Pola. Practical Romans thus made it possible for the people involved in maritime transport and shippers to resolve their practical problems in Nesactium proper, thus saving them the 10 kilometer trip to Pola. The port settlement retained this role until the end of the antique period.

Parentium was an important port on the west Istrian coast, with the peninsula that also provided shelter from the north and south winds. The inhabitants of the hill forts of Picugi and Sv. Anđel used it as a harbor. In the course of urbanization of Histria, from the time of Caesar onward, Parentium acquired the status of a Roman colony. Its importance as a port is also shown in the inscriptions of Titus Abudius Vero, a high-ranking officer of the Ravenna fleet, who reconstructed the city's temples and port piers in the 1st century AD. Salt pans were also used for the city's prosperity. In the year 534 AD, Bishop Euphrasius donated to his canons a third of the income that came from the Brijuni salt pans. Numerous *villae* along the coast also had salt pans. This means that the income coming from salt pans was partially used for the building of the famous basilica while salt was shipped inland to Histrian cattle breeders and farmers. The histories of these old and famous Histrian settlements are peculiarly intertwined by their strategic functions and by the similarity of their positions as natural harbors.